

ANTONÍN DVOŘÁK

AKOBÍN

ANTONÍN DVOŘÁK

Léta 1987–1991 byla vyhlášena ministerstvem kultury ČSR, Českou hudební společností a společnostmi Antonína Dvořáka a Bohuslava Martinů za pětiletí B. Martinů a A. Dvořáka. Důvodem byla především jubilea obou skladatelů a to 100. výročí narození B. Martinů – 1990 a 150. výročí narození A. Dvořáka – 1991. V hudbě obou skladatelů má česká hudební kultura jedinečné hodnoty. V osobě a odkazu A. Dvořáka má československá kultura – nejenom její hudební oblast – hodnotu zcela mimořádného významu. Žádný jiný umělec kteréhokoliv oboru ani v minulosti ani v přítomnosti nedosáhl takového mezinárodního věhlasu, žádný jiný umělecký odkaz není tak živý nepřetržitě celé století, jako odkaz Antonína Dvořáka. Tato skutečnost je o to cennější, že hudba A. Dvořáka vyrostla z lidových tradic, že spojuje světovou rovinu hudebního mistrovství s bytostným národním uvědoměním a službu rodné zemi. A. Dvořák patří již mnoho let k nejhranějším autorům na celém světě. Zájem o jeho hudbu je nepřetržitý a nepolevující. I v našem současném chápání jeho díla a jeho zařazování do kulturních, společenských i politických kontextů jeho doby dochází k novému pohledu. Chybné výklady, které Dvořáka tradovaly jako zjev konzervativní a naivně živelný ustupují a Dvořák se nám ukazuje v nových světlech svého národního uvědomění, hlubokého sociálního citění se zájmem o vše nové i jeho vědomí významu hudby v životě společnosti. Rozpor uměle vyvolávaný v hodnocení vztahu Smetana – Dvořák jako dvou protipólů je nahrazován poznáním zákonitostí Dvořákova tvůrčího typu, který jej charakterizuje jako vývojový článek navazující, byť svébytně, na velkého předchůdce, B. Smetanu.

Za necelých 63 let svého života (8. září 1841 – 1. května 1904) vytvořil Antonín Dvořák obdivuhodné roz-

sáhlé dílo. Jeho přirozený a z lidových kořenů vyrůstající talent přinesl české hudební kultuře novou melodiku, nové strhující rytmy, duchaplné, na svou dobu odvážné harmonie a nové, přímo marnotratně bohaté barvy orchestrálního zvuku. Dvořák je tvůrcem a nepřekonaným mistrem české symfonie. Je autorem tří světově proslulých koncertů pro hlavní koncertantní nástroje, pro housle, pro violoncello a pro klavír. Je zakladatelem a nejúspěšnějším autorem českého oratoria. Vytvořil několik desítek komorních skladeb, mezi nimiž tria, řada smyčcových kvartetů, klavírní kvintet a mnohé další patří k vrcholům komorní hudby 19. století. Kdysi často podceňován a kritizován zůstal Dvořák stálíci první velikosti, patří k nejhranějším světovým skladatelům a jeho popularita a sláva stále vzrůstá. Vysvětlit tajemství trvalé svěžesti a obliby Dvořákova díla by bylo úkolem snad nesplnitelným. Kdybychom však přece hledali onen zdroj živé vody v jeho díle, došli bychom k poznání, že každá Dvořákova skladba má svou ideu, každá je básnivým sdělením, za každou z nich je osobnost jejich tvůrce, duch a srdce silného a dobrého člověka. Chtěl sdělovat, povzbudit, svěřit se, vyzpovídat se, a proto tvořil. Z jeho skladeb toto naléhavé poselství cítíme. Bolest nad tragickým odchodem milovaných dětí, touha po vzdálené domovině, vyznání lásky k vlasti, milostné okouzlení, tichá meditace nad dávno zašlými věky — to všechno k nám promlouvá z jeho hudby, a především: jas, optimismus, hold kráse světa a velikosti člověka. Je tedy přirozené, že forma opery, v níž bývá skladatelovo hudební sdělení nejkonkrétnější, jejíž vztah ke skutečnosti bývá nejvíce zřetelný a sdělný, nemohla zůstat stranou Dvořákova zájmu. Komponovat operu, jež je přístupná a přitažlivá pro široký okruh obecnosti, považoval za svůj vlastenecký úkol a v této souvislosti pronesl

výrok, který je svědectvím jeho odpovědnosti: „Ne snad z touhy po slávě, ale že operu považuji pro národ za dílo nejprospěšnější.“ Je to táž idea, která vedla bratry Thámovy, Klicperu, Chmelenského, Tyla, Máchu i Škroupa a Smetanu k prosazování divadla v naší národní kultuře.

První operu komponoval Antonín Dvořák jako devětadvacetiletý a poslední, desátou, dokončil necelý rok před smrtí. Věnoval tedy operní tvorbě velké úsilí po celou dobu své životní pouti. Výsledkem jeho snahy je, že Jakobín, Čert a Káča a Rusalka se staly živou a trvalou součástí repertoáru našich operních scén, přičemž Jakobín a Rusalka patří k nejhranějším a nejoblíbenějším českým operám a podle dlouhodobých statistik úspěšně soutěží — zvláště Rusalka — s popularitou Prodané nevěsty.

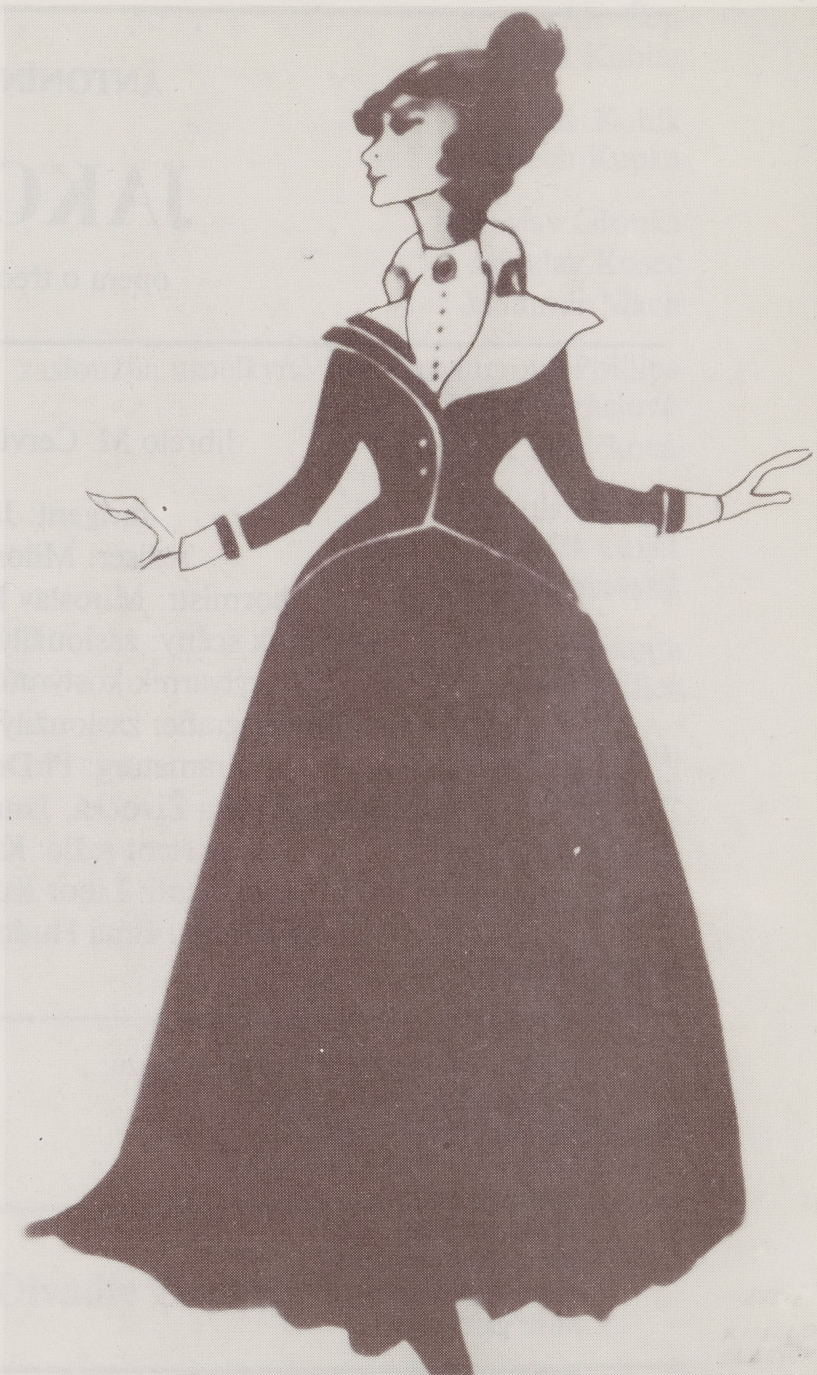
Když přišel někdejší řeznický tovaryš a muzikus — amatér Antonín Dvořák do Prahy, aby studoval na varhanické škole, bylo mu šestnáct let. Co všechno se před ním otevřelo! U svého staršího spolužáka Karla Bendla měl k dispozici knihy a noty v bohaté rodinné knihovně, v orchestru Cecilské jednoty poznával díla jemu dosud neznámých mistrů. Hned po absolutoriu varhanické školy se stal členem orchestru Karla Komzáka a s ním přešel v roce 1862 do orchestru českého divadla. Když pak kapelníka Maýra vystřídal u dirigentského pultu Bedřich Smetana, měl mladý violista přímo před očima vzor úspěšného a uznávaného Mistra a byl samozřejmě stržen jeho příkladem. V Dvořákovi rostla touha stát se operním skladatelem. Jako člen operního orchestru „viděl“ do dílny světových skladatelů. Repertoár, který v Prozatímním divadle chyběl a který jej lákal, sledoval při každé příležitosti v pražském německém divadle, zejména Wagnerovy opery. Wagnerovi zcela propadl a je přirozené, že se to projevilo v první vlastní opeře, do níž se odvážně pustil, aniž by do té doby slyšel jedinou ze svých skladeb. Bylo to v roce 1870.

Při kompozici svých oper byl Dvořák zneklidněn trvalými nesnázemi ve výběru libret a v účinnosti svých oper, jimž se neustále něco vytýkalo a s nimiž nemohl prorazit do ciziny, ačkoliv kantátami, symfoniemi a komorními díly pronikal lehce a vítězně. Proto také již první opera Alfréd byla např. provedena až po 68 letech. Ani další Král a uhlíř, v níž již stanul námětově na domácí půdě nepřinesla očekávané výsledky. Lépe již byly přijaty vzhledem ke svému námětu Tvrdé palice. Ani následující opery Vanda, Šelma sedlák a Dimitrij se nestaly ještě jeho vlastním tvůrčím prostorem.

Teprve v Jakobínu se vrátil do prostředí, které z dětství důvěrně znal. I když nad libretem Jakobína váhal, ale nakonec se pro ně rozhodl. Práce procházela různými peripetemi až v roce 1881 vznikla třetí verze libreta, která přináší námět zhruba v dnešní podobě. Teprve v roce 1887 se však definitivně rozhodl a započal s kompozicí. Práci dokončil 15. listopadu 1888.

Česká veřejnost žila několik měsíců před premiérou díla v napětí, jaká bude nová opera A. Dvořáka. Od posledního jevištního díla, Dimitrije, uplynulo sedm let a autor se stal zatím světově proslulým. Ačkoliv Jakobín v tomto prvním hudebním zpracování měl u české veřejnosti úspěch a neustupoval z repertoáru, cítili oba autoři nutnost dodatečného, hlubšího zásahu do koncepce děje i uzlových míst dramatu. Toto přepracování realizoval až v roce 1897, po zájezdu do New Yorku. V novém znění mělo dílo premiéru 19. června 1898. Tak po šestnácti letech od první skici s názvem Přivítání, přes nejruznější verze libret i hudebních zpracování byl Jakobín dotvořen do umělecké podoby, jež mu zajistila trvalou životnost a popularitu. Vedle skladatelovy Rusalky stalo se právě toto dílo jednou z nejstálejších opor repertoáru českých hudebně dramatických scén až po naši dobu.

Kk

ANTONÍN DVOŘÁK

JAKOBÍN

opera o třech dějstvích

libreto M. Červinková-Riegrová

dirigent: Jan Šrubař

režisér: Miloslav Nekvasil

sbormistr: Miroslav Kolář, Josef Kostřiba

výtvarník scény: zasloužilý umělec Vladimír Šrámek

výtvarník kostýmů: Alexander Babraj

choreografie: zasloužilý umělec Albert Janíček

dramaturg: PhDr. Karel Boženek

korepetice: Lenka Živocká, Jana Hajková, Oldřich Heřmanský

asistent režie: Květa Ondráková

inspicienti: Libor Kuča, Radoslav Svozil

nápovědy: Ema Hudcová, Jana Mlčochová

Vedoucí výroby a technického provozu:

Vedoucí dekoračních dílen:

Vedoucí výroby kostýmů:

Vedoucí jevištních provozů:

Jevištní mistři:

Mistr osvětlení:

Mistr elektroakustiky:

Mistr vlásenkárny:

Mistr garderoby:

Ing. Ivan Bílek

Ing. Oto Gruszka

Eliška Zapletalová

Stanislav Janeček

Miroslav Pinkowski, Zdeněk Václavěk

Oldřich Malý

Bořivoj Wojnar

Jindra Kučajová

Zlata Nezhybová

Hrabě Vilém z Harasova	Jiří Čep Rafael Kubita
Bohuš z Harasova	Jiří Kubík Vojtěch Kupka
Adolf z Harasova	Vladislav Gřonka Jaroslav Kosec Vladimír Mach
Julie, Bohušova žena	zasloužilá umělkyně Eva Gebauerová-Phillips Eva Kinclová Svatava Slavičková
Filip, purkrabí	Mikuláš Doboš Luděk Golat Jiří Kalendovský
Jiří, myslivecký mládenec	Jiří Halama Petr Miller
Benda, učitel	Michael Böhm Jaroslav Hlubek
Terinka, jeho dcera	Eva Dřízgová Alina Farná
Lotinka, klíčnice	Heda Luzarová Olga Markelová

Hraje orchestr opery SDO

Koncertní mistr Petr Anděl

Premiéra 17. 12. 1988 v Divadle Zdeňka Nejedlého

1. JEDNÁNÍ

Jednoho slunečního nedělního rána se po dlouhém a dobrodružném bloudění světem vrací domů mladý hrabě Bohuš. Přivádí si z ciziny ženu Julii a dvě děti. Zastaví se, všude jas a klid, z městečka zaznívá zvuk varhan a zpěv. Bohuš je dojat:

Slyš český zpěv!

Ó, zvuč mi zvuč! Tvůj vábný hlas
jak sladce zní mi!

To pozdrav vlasti vítá nás!

Ale všechno není tak, jak bývalo kdysi. Bohuš je nesmí vrátit k otci, byl zavržen. Bude tedy hledat cestu, jak se ospravedlnit.

Na náměstí se prochází mládež, děvčata koketují s chlapci a mezi nimi si jako páv vykračuje pan purkrabí. Líbí se mu zvláště Bendova dcera Terinka, skládá jí poklony. To dopálí Terinčina milého Jiřího a spolu s ostatní mladou chasou purkrabího zesměšní. A právě na rozčileného purkrabího narazí Bohuš a Julie se svým dotazem, kde najdou pána zdejšího panství. Dovídají se, že Jeho Milost se zdejšímu zámku vyhýbá pro vzpomínky na nezdárného syna, který se připojil ve Francii k jakobínům. Bohuš s Julií se rozdurděnému purkrabímu smějí, purkrabí vyhrožuje, než však může proti podezřelým cizincům nějak zasáhnout, ozve se poštovní signál a už nastává velký shon — přijel hrabě! Po jeho boku mladý pán. Učitel Bendovi se zdá, že je to jeho bývalý milý žák Bohuš. Hrabě Vilém však slavnostně představuje svého synovce Adolfa, dědice panství.

2. JEDNÁNÍ

Učitel Benda složil k uvítání panstva slavnostní serenádu a právě ji ve třídě své školy se sborem dětí a mládeže a se sólisty Terinkou a Jiřím nacvičuje. Je spokojen, za tuto hudbu by se nemusel stydět sám Mozart.

Terinka a Jiří využívají chvíli, kdy jsou si tak blízko, k milostnému vyznání, ale zaslepený otec Benda nemá zatím pro jejich lásku pochopení. Zdá se mu, že nabídka pana purkrabího slibuje lepší kariéru. Jiřík a Terinka však mají zbraň, jak otce v odporu zastavit: bude-li Terince nutit purkrabího, nebudou večer zpívat! Malou rodinnou neshodu přeruší příchod cizinců. Bohuš s Julií hledají nocleh pro svou rodinu, jen nakrátko. Benda se vyděsí — už slyšel, jak nebezpeční lidé jsou v městě! Není místa! Bohuš a Julie vyprávějí o svém bloudění světem, o svém stesku po vlasti. Benda je dojat a přijme cizince jako hosty. Přichází purkrabí na námluvy a záhy po něm hrabě Adolf. Sem, do školy, vedla stopa cizinců. Nemusí však dlouho čekat — Bohuš vystoupí a dá se poznat. Adolf, aby zabránil setkání otce se synem alespoň do doby, než bude podepsána smlouva o převodu panství, dá Bohuše zatknout a uvěznit.

3. JEDNÁNÍ

Učitel Benda se snaží pomoci Bohušovi. Ohlásí se u hraběte a snaží se u něho vzbudit vzpomínky

na blažené časy, kdy zde na zámku žil se svou ženou a synem. Ale hrabě Vilém je neoblomný. Pokusu obměkčit jej se chopí Julie. Zná ukolébavku, kterou zpívala Bohušovi jeho matka. Ukryje se v hraběččině ložnici, usedne k harfě a zazpívá: „Synáčku, můj květe, mé blaho, můj světe, mé nebe.“ Tóny písně promluví s naléhavou silou — hrabě je okouzlen setkáním s půvabnou cizinkou, když se však dovídá, že je Bohušovou ženou, ochladne a chce odejít. Tu však uslyší, že jeho syn je vězněn ve vlastním domě. Blíží se však už slavnostní průvod. Hrabě vezme do ruky listiny o odevzdání panství a obrátí se k Adolfovi. Dříve, než se vzdá vlády, chce udělit amnestii. Je někdo vězněn? Adolf zapírá, ale purkraší se podřekne. „Přiveďte vězně!“ Bohuš s otcem si padnou do náruče, poražená dvojice intrikánů prchá ze sálu, všichni oslavují návrat skutečného dědice. Středem oslav je pan učitel Benda a jeho všemocná muzika.

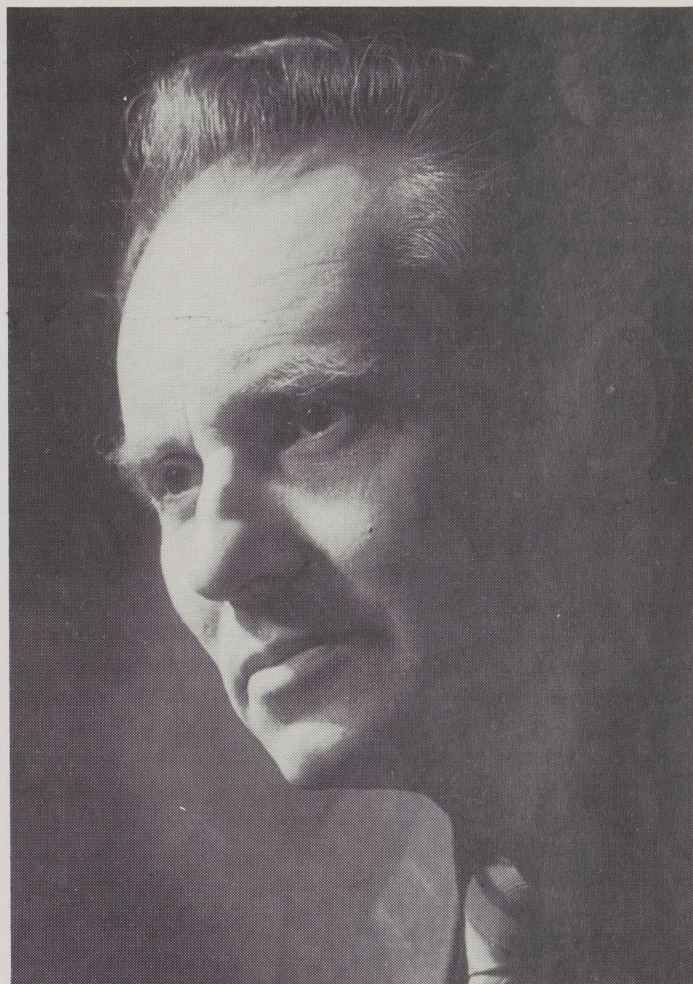
Dvořákovské vyznání

Snad k němu opravňuje má stá operní inscenace. Je jí právě Jakobín. Snad i to, že jsem se s každou nejhranější Dvořákovou operou, tedy s Jakobínem, Čertem a Káčou a s Rusalkou, setkal při práci alespoň třikrát. Dvořákova hudba má jistě mnoho ctitelů a mnozí významní lidé vyjádřili svůj vztah ke skladateli daleko umněji a vzletněji než bych to dokázal. Mé vyznání lásky a obdivu však patří jeho dílu opernímu. Snad proto, že je odborníky oceněno z jeho tvorby nejméně. Učili jsme se, mnohokrát jsme v odborných knihách četli, že náš druhý největší skladatel je spíše symfonik, mistr instrumentální hudby, že je mu dramatická tvorba přece jen poněkud vzdálenější, že je v tom ohledu konzervativní. Jenomže jiná je teorie, jiný život. Proč je tedy Rusalka stále tou nejhranější operou, proč je Jakobín stále oblíbený? Zdá se, že zájem o ně spíše roste, že se obě ta díla víc a víc dostávají do podvědomí národa. Odkud se tedy vzal ten odsudek, jímž Dvořák zřejmě trpěl: „... považují mne za symfonika, ačkoli už jsem před dávnými lety prokázal převažující sklon k tvorbě dramatické.“ A byl k ní stále přitahován: svou první operu napsal v devětdvaceti letech, poslední rok před smrtí. Jeho první díla jsme skoro zavrhlí, raději je vůbec nepřipomínáme. Jsou prý naivní svým obsahem i verši. Ale jaká byla ostatní česká libreta? Kdo se jim věnoval? Kdo věděl o violistovi Komzákovi kapely, o vojtěšském varhaníkovi, chudém jako kostelní myš? Byli mu B. Guldener neboli J. B. Lobeský či F. Zákrejs s V. Benešem-Šumavským a J. O. Veselý skutečnými uměleckými partnery? Nebylo i pro tyto literáty libreto druhořadou záležitostí? Jistě. Děj těch oper je naivní, verše jednoduché, ale hudba není zdaleka naivní. Kolik je v ní muzikantského vtípu! Kdo by uměl napsat takovou hudební frázi nebo alespoň dva takty jako právě Dvořák? Stačí si vzpomenout na Liduččinu písničku „Hle, tu jsem, milence čekám“ z Krále

a uhlíře na rozkošný úvod „Jaké to štěstí pro dítě mé“ z Tvrdých palic a co teprve na slavný duet „Jsme čeští sedláci“ či nádhernou árii knížete „Kdo jest, jenž slovy vypoví“ ze Šelmy sedláka. Samozřejmě, že ty opery nemají hudebně dramatickou stavbu jako Smetanovy, ale zase inscenátory nespazují. Naopak inspiřují fantasií, nutí k hledání výkladu, k domyšlení. Snad si postupně objevíme i prvotinu Alfreda a Vandu, neprávem zapomínanou. Monumentální plató je Dimitrij. Skladatel opouští malý koženkový svět české vesnice, vážný patos charakterizuje drama z pohnuté doby ruských dějin. Harmonické zvláštnosti starých církevních zpěvů sugestivně uzavírají operu sborem „Hospodin pomiluj“. A přece nejde o citaci, o plytké napodobení. Odkud vytrysklo tolik hudební fantasie pro vyjádření milostného citu, zloby, zášti, oddanosti? Dívám se na Dvořákovy fotografie: na jedné je uprostřed rodiny, na druhé krmí holuby. Na první pohled se neliší od průměrného měšťana té doby. Nic na něm není „uměleckého“. Ale jaký bohatý vnitřní život musel být skryt v tom nemluvném člověku! Kdo mohl nahlédnout do jeho nitra? Začínal den jako jeho předkové brzy ráno. Tak ho zastihávali i jeho angličtí hostitelé, zřejmě zklamání jeho mlčenlivostí. Ale spočinul-li jeho zrak v zamýšlení na vás, mimoděk se vaše nitro zachvělo,“ vzpomíná Josef Suk. Byl to pohled genia. Sklízí světové úspěchy. Ale po zahraničním turné touží po Čechách, proto ho dojme idylický příběh M. Červinkové-Riegrové, který dříve odmítl. I přátelé radili závažnější libreto, aby i operou pronikl za hranice vlasti, ale vzpomínka na domov, na mládí byla příliš silná. Proto volí Jakobína. Ani si neuvědomujeme, kolik krásné hudby musí být z té opery z časových důvodů vyškrtáno! Nevím, kdo by nebyl znovu dojat zpěvem „My cizinou jsme bloudili“, kdo by se netěšil na dětský sbor „Zdráv buď, ó Pane náš“. Po delším pobytu v Americe touží po pohádce, v koncertních skladbách se vrací k Erbenovi. V Čertu a Káče důsledně využije hudebně dramatickou práci s motivem,

svým neustálým odpůrcům dokáže, jak ovládá i ten styl, ale i deklamací rozezpívá širokými melodiemi. Dovede si najít tím dílem i cestu k dětskému divákovi stejně jako k dospělým. Českou pohádku se stejným vděkem přijmu i v zahraničí. Zažil jsem její úspěch v Rize u obecnstva zcela odlišného temperamentu. A co říci o Rusalce, o první opeře, kterou jsem kdy viděl? Dílo, které nepřestávám znovu a znovu obdivovat. Uvědomujeme si dobře, že nejbásnivější libreto odmítali skladatelé mladší generace, že krásu Kvapilova verše ocenil jen devětapadesátiletý Dvořák? Při první inscenaci v roce 1965 jsme s výtvarníkem Šrámkem vzpomínali na sugestivní výkon Víléma Zítka v roli vodníka. Byl pro nás ztělesněním živlů, o nichž se v opeře často zpívá. Proto jsme otvírali obvyklý škrť ve zpěvu Ježibaby: „Člověk je člověk, živlů vyvrhel, z kořenů země dávno vyvrácen . . .!“ Proto jsme odmítli jakoukoli kašírovanou kulisu, ale volili materiál v ryzím tvaru, dřevo, provaz, plech a ty byly základem iluze. Onu blízkost Dvořákovy hudby k živlům, k přírodě jsem si zvláště uvědomil při představení uprostřed jihočeských lesů a její působivost na čtyři tisíce diváků, kteří zcela zapomněli na nepřízeň počasí. Ale musel jsem i obdivovat neobvyklý postup a výklad díla londýnských inscenátorů, objevení nového pohledu a svědčící jen o genialitě díla. Vždyť by jediný možný inscenační postup příliš v jeho prospěch nesevěčil . . . Jako posluchač jsem byl unešen Armidou, v níž Dvořák vysoko převýšil kdysi uznávaného a ctěného básníka libreta. Opět jen obdiv k mlčenlivému skladateli, jehož fantazie tentokrát zaletěla až do exotického světa kouzelnice Armidy. Dílo, v němž se setkávají dva světy, vyjádřené i různými hudebními styly, které se prolínají. Svědčí o mistrovství tvůrce. V Ostravě mohli to vrcholné Dvořákově dílo vidět diváci v roce 1941. Tehdy se slavilo sto let skladatele. Dočkají se ho za padesát let v jubilejním Dvořákově roce?

M. Nekvasil

STÁTNÍ DIVADLO OSTRAVA

NOSITEL ŘÁDU PRÁCE

ŘEDITEL: ZDENĚK STARÝ, NOSITEL ŘÁDU PRÁCE

ŠÉF OPERY: VÁCLAV NÁVRAT

Program vydalo Státní divadlo Ostrava, nositel Řádu práce. Redakce programu: PhDr. Karel Boženek. Obálka a výtvarná úprava: Mirek Tittler. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 21, Ostrava 1, Novinářská 7, R 811240. o 380047388. Cena programu 3 Kčs. Veškerá práva k provozování tohoto díla zastupuje DILIA Praha.